

Розділ 6

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, МУЗЕЄЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ГАЛУЗІ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

УДК 94:314.151.3-054.75]:613(477)"1944/1953"

Любов ГОПКА
(м. Київ)

Медико-санітарне забезпечення переміщених осіб-репатріантів (1944-1953 рр.) за документами з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України

У повідомленні розглянуто, структуровано, класифіковано та проаналізовано неопублікований документальний масив з проблеми медико-санітарного забезпечення репатріації переміщених осіб на завершальному етапі Другої світової війни та в перші повоєнні роки, що зберігається в фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). Встановлено високий рівень репрезентативності та інформативності цих матеріалів.

Ключові слова: архівні документи, архівні фонди, медико-санітарне забезпечення, Центральный державный архив вищих органів влади та управління України.

Постановка проблеми. Радянські органи та установи репатріації різних рівнів, які функціонували на території УРСР у 1944-1953 рр., майже за десятиліття своєї роботи нагромадили значний масив документів, зокрема й таких, що відображають їх діяльність із забезпечення заходів протиепідемічного та медичного контролю, санітарної обробки, медичного огляду та лікування репатрійованих громадян. Комплекс проаналізованих у нашому дослідженні джерел позначений насамперед специфікою роботи тих державних органів і установ союзного, республіканського та регіонального рівнів, які опікувалися репатріаційним процесом загалом і його медико-санітарною складовою зокрема.

Для комплексного, різнорівневого та багатоаспектного аналізу діяльності радянських органів та установ репатріації на території Української РСР з організації та проведення заходів із санітарної перевірки, медичного обстеження, профілактики та лікування переміщених осіб-репатріантів на завершальному етапі Другої світової війни та в повоєнний період, аналізу мети, спрямування, змісту й особливостей цього напрямку діяльності вертикалі органів репатріації, авторкою використано здебільшого неопублікований документальний масив матеріалів з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільший за обсягом та інформативним потенціалом комплекс неопублікованих документів, що містять

інформацію про планування, організацію, проведення й результати протиепідемічної роботи на визволеній від нацистів території УРСР у 1944-1945 рр., медичного та санітарного обслуговування переміщених осіб і репатріантів з України, що здійснювалась радянськими органами репатріації різних рівнів, зберігається серед матеріалів фонду Р-2 – «Рада Народних Комісарів (Рада Міністрів) Української РСР». Документи такого характеру згруповані в описі 7 (1944-1949 рр.) названого фонду та являють собою доволі систематичний та цілісний комплекс різних за типами матеріалів. За такою класифікаційною ознакою, як зміст документів, цей джерельний комплекс можемо поділити на кілька груп:

1) Матеріали з питань роботи Народного комісаріату охорони здоров'я Української РСР по боротьбі з інфекційними захворюваннями на території України після звільнення від німецької окупації, а також документи про роботу Української республіканської повноважної протиепідемічної комісії. За формою це листи, доповідні записки, статистичні зведення про кількість хворих громадян, плани роботи, протоколи засідань, постанови й рішення комісії та облвиконкомів, що датуються 1944-1945 рр. [1-4; 10].

2) Урядові та відомчі нормативно-розпорядчі й організаційні документи з питань репатріації громадян. До цієї групи використаних у нашому дослідженні матеріалів відносимо постанови Ради Народних Комісарів (Ради Міністрів) СРСР та УРСР, директивні вказівки Управління уповноваженого РНК (РМ) СРСР по репатріації, стенограми урядових нарад, які, серед іншого, стосуються й діяльності системи органів репатріації з медико-санітарного забезпечення поверненців в Україну [5; 9; 20-24]. Документи цієї категорії описані та розміщені в частині фонду з матеріалами секретаріату РНК (РМ) УРСР (протокольний відділ, бюро стенографів). Їх вивчення дозволило авторці виокремити, простежити динаміку та проаналізувати зміст основних напрямків діяльності державного керівництва СРСР та Української РСР, профільних республіканських структур із забезпечення медико-санітарного супроводу в період активної фази репатріації переміщених осіб на батьківщину, виконання рішень вищого партійного і радянського керівництва, вказівок директивних органів спрямованих на ліквідацію медико-санітарних наслідків війни, недопущення проникнення на територію СРСР хворих на епідемічні захворювання переміщених осіб, забезпечення медичного обстеження, лікування, санітарної обробки репатріантів, профілактики епідемічних та інфекційних захворювань у їхньому середовищі.

3) Матеріали документообігу профільної урядової структури – відділу у справах репатріації РНК (РМ) УРСР, що стосуються організації та проведення заходів медико-санітарного супроводу репатріації на території Української РСР, конкретного змісту й результатів цього напрямку роботи [14-15; 17]. Серед документів зібраних в архівних справах – оригінали звітів, доповідних записок, інформаційних повідомлень, довідок, а також листування співробітників відділу на ім'я його керівника М. Зозуленка, з питань забезпечення медико-санітарного обслуговування репатріантів, проведення їх санітарної обробки та протиепідемічних профілактичних заходів на прикордонних перевірочно-

фільтраційних, збірно-пересильних та обласних приймально-розподільчих пунктах для репатріантів.

4) Матеріали документообігу прикордонних ПФП НКВС (МВС) СРСР, ЗПП НКО (МО) СРСР та обласних ПРП з питань медичного обстеження, лікування, санітарної обробки репатріантів, профілактики епідемічних захворювань [6; 8; 12; 13]. Інформаційний контент такого характеру представлений у звітах, доповідних записках, інформаціях, відомостях, довідках про медико-санітарне обслуговування репатріантів, листуванні з цих питань. Авторами цих матеріалів були керівники та відповідальні посадовці згаданих вище установ: начальники ПФП НКВС (МВС), відділу репатріації ЛЬВО, збірних пунктів, окремих служб, уповноважені РНК УРСР і ЦК КП(б)У тощо. Комплексне вивчення цих документів дозволило авторці з'ясувати важливі для розкриття теми факти, виявити загальні та особливі риси в організації й проведенні медико-санітарного забезпечення репатріантів на всьому шляху їх повернення додому.

5) Статистична звітність про хід репатріації та облік репатрійованих громадян [7; 11; 19]. Ця група документів дозволяє простежити зв'язок між інтенсивністю заходів медико-санітарного контролю й обслуговування переміщених осіб на пунктах репатріації (зокрема у прикордонній зоні та в регіонах УРСР) та динамікою руху й чисельності репатріантів.

6) Документи про фінансування діяльності органів репатріації УРСР, зокрема й заходів із санітарної обробки, медичного обстеження та лікування репатріантів у 1945-1947 рр. [16; 18] Серед них: кошториси витрат, фінансові плани та звіти. Аналіз цих матеріалів дозволив нам певною мірою оцінити мотивації та пріоритети влади тоталітарної держави в питаннях пов'язаних із поверненням на батьківщину її громадян зі статусом переміщених осіб.

Прикметно, що у фонді 342 (Народний комісаріат охорони здоров'я УРСР) ЦДАВОУ документів з проблеми нашого дослідження практично не виявлено. Лише в об'ємному звіті (135 аркушів) наркома охорони здоров'я УРСР «Про роботу з кадрами за 1945 рік» про медико-санітарне обслуговування репатріантів йшлося одним єдиним рядком: «Спеціальні заходи були проведені з медичного обслуговування [...] репатрійованих та інших спеціальних контингентів»[25, арк. 8]. Також у цьому звіті знаходимо згадку про підписані у серпні 1945 р. наркомом охорони здоров'я УРСР таємні накази №№ 15с, 17с та 18с, що регламентували порядок та об'єм медико-санітарного обслуговування репатріантів [25].

Висновки. Аналіз неопублікованого документального масиву з проблеми медико-санітарного забезпечення репатріації переміщених осіб на завершальному етапі Другої світової війни та в перші повоєнні роки, що зберігається в фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, дозволяє зробити висновок про високий рівень репрезентативності та інформативності цих матеріалів. Документи, що зберігаються передусім у фонді 2 (Рада Народних Комісарів/Рада Міністрів УРСР) охоплюють практично всі сторони та напрямки діяльності республіканських органів репатріації в Українській РСР і в сукупності з наративними джерелами дозволяють комплексно

вивчити проблему санітарного та медичного забезпечення репатріаційного процесу на теренах України в 1944-1953 рр.

Список використаних джерел та літератури

1. Матеріали про роботу Народного комісаріату охорони здоров'я Української РСР по боротьбі з інфекційними захворюваннями на території України після звільнення від німецької окупації (постанови облвиконкомів, довідки, доповідні записки, листи тощо). Том 1. 21 січня – 26 вересня 1944 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 1553. Арк. 1-108. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ)

2. Матеріали про роботу Народного комісаріату охорони здоров'я Української РСР по боротьбі з інфекційними захворюваннями на території України після звільнення від німецької окупації (постанови облвиконкомів, довідки, доповідні записки, листи тощо). Том 2. 26 червня – 27 грудня 1944 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 1554. Арк. 1-118. ЦДАВОУ.

3. Матеріали про стан і відновлення мережі лікувальних закладів в Українській РСР після звільнення України від німецької окупації. Про поліпшення харчування дітей в дитячих лікувальних закладах, дитячих яслах, садках, будинках та школах (проекти постанови Уряду, доповідні записки, штатні розписи, плани, листи, тощо). 21 січня – 15 грудня 1944 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 1555. ЦДАВОУ.

4. Зведено-аналітичний огляд про охорону здоров'я в Українській РСР за 1944 рік. 27 липня 1945 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 1561. Арк. 1-288. ЦДАВОУ.

5. Листування з Радою Народних Комісарів Союзу РСР про роботу відділу при Раді Народних Комісарів Української РСР по прийому і влаштуванню радянських громадян, що повернулись на Україну з окупованої німецько-фашистськими загарбниками території звільненої Червоною армією. 2 жовтня 1944 р. – 14 грудня 1944 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 1726. Арк. 1-6. ЦДАВОУ.

6. Матеріали про роботу перевірко-фільтраційних пунктів Народного комісаріату внутрішніх справ Союзу РСР і відділу по прийому та влаштуванню репатрійованих радянських громадян при Раді Народних комісарів Української РСР: доповідні записки, довідки, листи. 21 вересня 1944 р. – 21 грудня 1944 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 1727. Арк. 1-24. ЦДАВОУ.

7. Матеріали з питань обліку репатрійованого населення після звільнення території України від німецької окупації. Повідомлення облвиконкомів УРСР про кількість населення примусово вивезеного з областей німецько-фашистськими загарбниками (довідні записки, відомості, довідки, телеграми тощо). 25 вересня 1944 р. – 28 грудня 1944 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 1730. Арк. 1-81. ЦДАВОУ.

8. Доповідні записки та довідки про роботу перевірко-фільтраційних пунктів по областях Української РСР після звільнення території України від німецької окупації, 21 жовтня 1944 р. – 29 грудня 1944 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 1734. Арк. 1-77. ЦДАВОУ.

9. Стенограми нарад у Раді Народних Комісарів Української РСР по питаннях: репатріації; макаронної промисловості; будівництва льодових складів; поліпшення якості, розширення асортименту фарб і лаків та розміщення підприємств лакофарбової промисловості; виробництва товарів широкого вжитку; виготовлення з місцевих матеріалів фізкультурного інвентарю; обговорення цінника на поліграфічні вироби; розширення мережі дитячих закладів і поліпшення медичного обслуговування жінок і дітей. Протокол наради про збереження житлового фонду, поліпшення житлового господарства в містах та про розмір норми житлоплощі на одну особу в містах

Української РСР, 1 січня 1945 р. – 16 жовтня 1945 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 2247. Арк. 1-185. ЦДАВОУ.

10. Матеріали про роботу республіканської Повноважної протиепідемічної комісії (протоколи засідань, постанови комісії, довідки, доповідні записки тощо). Том 1. 4 січня – 3 грудня 1945 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 2803. Арк. 1-173. ЦДАВОУ.

11. Матеріали з питань обліку репатрійованого населення по УРСР (відомості, довідки, листи, списки, телеграми тощо) Том 1, 2 січня 1945 р. – 28 квітня 1945 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 3000. Арк. 1-176. ЦДАВОУ.

12. Матеріали про роботу збірно-пересильних пунктів по розміщенню в областях УРСР репатрійованих громадян (довідні записки, характеристики, списки, посвідчення про відрядження, довідки тощо) Том 1, 4 січня 1945 р. – 30 жовтня 1945 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 3008. Арк. 1-197. ЦДАВОУ.

13. Матеріали про роботу збірно-пересильних пунктів по розміщенню в областях УРСР репатрійованих громадян (довідні записки, характеристики, списки, посвідчення про відрядження, довідки тощо) Том 2, 2 листопада – 31 грудня 1945 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 3009. Арк. 1-110. ЦДАВОУ.

14. Матеріали з питань медично-санітарного обслуговування репатрійованих громадян (довідні записки, довідки, плани, інформації, звіти, листи тощо) Том 1, 8 січня 1945 р. – 28 вересня 1945 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 3010. Арк. 1-128. ЦДАВОУ.

15. Матеріали з питань медично-санітарного обслуговування репатрійованих громадян (довідні записки, довідки, плани, інформації, звіти, листи тощо) Том 2, 28 вересня 1945 р. – 16 грудня 1945 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 3011. Арк. 1-129. ЦДАВОУ.

16. Кошториси витрат на утримання відділу у справах репатріації при Раді Народних Комісарів Української РСР для потреб фінансування обласних відділів у справах репатріації та обласних приймально-розподільчих пунктів та інших питань у галузі репатріації радянських громадян за 1945 рік, 1 січня 1945 р. – 31 грудня 1945 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 3033. Арк. 1-33. ЦДАВОУ.

17. Матеріали з питань медично-санітарного обслуговування репатрійованих радянських громадян по Українській РСР (звіти, довідки, відомості, листи, телеграми тощо). 2 січня – 12 липня 1946 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 4256. Арк. 1-143. ЦДАВОУ.

18. Кошториси витрат на утримання обласних відділів у справах репатріації по Українській РСР, 1 січня 1946 р. – 31 грудня 1946 р. 4257. Арк. 1-155. ЦДАВОУ.

19. Матеріали з питань обліку репатрійованого населення по УРСР, 5 січня 1947 р. – 4 жовтня 1947 р. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 5831. Арк. 1-154. ЦДАВОУ.

20. Постанови Ради Народних Комісарів УРСР за 1944 рік. Оригінали. Том 2. 1 липня – 6 жовтня 1944 р. Ф. 2. Оп. 12с. Спр. 245. Арк. 1-185. ЦДАВОУ.

21. Постанови Ради Народних Комісарів УРСР за 1945 рік. Оригінали. Том 1. 3 січня – 27 квітня 1945 р. Ф. 2. Оп. 12с. Спр. 310. Арк. 1-176. ЦДАВОУ.

22. Постанови Ради Народних Комісарів УРСР за 1945 рік. Оригінали. Том 2. 4 травня – 19 липня 1945 р. Ф. 2. Оп. 12с. Спр. 311. Арк. 1-196. ЦДАВОУ.

23. Постанови Ради Народних Комісарів УРСР за 1945 рік. Оригінали. Том 3. 21 липня – 1 жовтня 1945 р. Ф. 2. Оп. 12с. Спр. 312. Арк. 1-228. ЦДАВОУ.

24. Постанови Ради Народних Комісарів УРСР за 1945 рік. Оригінали. Том 4. 3 жовтня – 18 грудня 1945 р. Ф. 2. Оп. 12с. Спр. 313. Арк. 1-195. ЦДАВОУ.

25. Отчет Народного комиссариата здравоохранения УССР о работе с кадрами в 1945 году (в ЦК КП(б)У, 26. XII. 1945 г.). Ф 342. Оп. 14. Спр. 4917. ЦДАВОУ.